

Nyt fra Sprognævnet

1987/1 · marts

Fra én til billionte

Her er lidt om talord i Retskrivningsordbogen fra 1986:

Retskrivningsordbogen fra 1955 indførte skrivemåderne *én* og *ét* i stedet for *een* og *eet*. Selvom de sidstnævnte stavemåder holder sig forbløffende standhaftigt i praksis, har også 1986-Retskrivningsordbogen kun skrivemåderne med accenttegn, ikke mindst fordi man i samme udgave har afskaffet det sidste tilfælde af dobbeltvokal i et ikke-fremmedord: *viis* skal nu skrives *vis*.

Stadig kun tredje

Før 1955 var det valgfrit om man skrev *tredie* eller *tredje*, men i udgaven fra 1955 findes kun *tredje*, og det samme gælder 1986-udgaven. Også her holder Sprognævnet fast, selvom det ikke kan

nægtes at *tredje* meget ofte stadig ses skrevet med *-i-* i stedet for *-j-*.

I ord hvis første led er 4, har den nye udgave simpelthen gjort det valgfrit at skrive *fir-* eller *fire-* i alle de tilfælde hvor der er vaklen i praksis, fx *firdoble* eller *firedoble*, *firetog* eller *firtog*. Hvor alle bruger den korte form af talordet, er den selvfølgelig bevaret som eneste mulighed: *firkant*, *firkløver* og enkelte andre.

Elve og elvte

Ved *elleve* kommer en af den nye udgaves få sensationer, idet man nu kan vælge de korte skrivemåder *elve*, *elver* og *elvte* i stedet for de lange (som jo er yderst sjældne i talesprog).

Ved *seksten* er alt ved det gamle: *sejsten* bliver ikke tilladt (denne lydrette skrivemåde skulle bruges i skolerne i årene omkring 1890, se nærmere i Nyt fra Sprognævnet, 1985, nr. 3, s. 3, sp. 2 nederst).

Totifem og tyvefem

Når det gælder 20 er der stadig to talord: *toti* og *tyve* (den omstændighed at for norsk- og svensksprogede er *toti* sværere at forstå end *tyve*, er efter Sprog­nævnets mening en grund til kun at bruge *tyve*, se nærmere i nævnets årsberetning for 1970/71, s. 22-23), og ved hjælp af de nye opslagsord *totifem* og *tyvefem* er det nu på alfabetisk plads vist hvordan man skriver talordene for 21 til og med 29. Ordet *tyve* med et enertalord bag, fx *tyvefem*, er for så vidt en nyhed som denne udtryksmulighed ikke før har været at finde i nogen ordbog, men den kan spores helt tilbage til 1500-tallet og er foreslået genoptaget i Allan Karker: Nordiske talord i dansk, 1959, s. 49-50.

Tredve og tredvte

Ordet *tredive* tillades nu også stavet *tredve* (efter udtalen), og tilsvarende er der nu frit valg mellem *tredivte* og *tredvte*, en lille sensation på linje med at *elve* og *elvte* tillades. Ordet *treti* er selvfølgelig stadig med og har nu følgeskab af *tretifem* og tilsvarende ved alle de andre talord på *-ti*, som et eksempel der viser at *tretiseks*, *firtito* osv. skrives i ét ord.

For fyrrende gang

Under *fyrre*, *halvtreds*, *tres*, *halvfjerds*, *firs* og *halvfems* kan man lægge mærke til at de lange ordenstal på *-tyvende* eller *-sindstyvende* (*fyrretyvende*, *halvtredsindstyvende* osv.) nu er suppleret med de unge generationers korte og nemme *fyrrende*, *halvtredsende*, *tresende* osv., former som man før kun kunne møde som spøgefuldheder.

Hundred, tusind og en milliondel

Den lidt kortere sideform *hundred*, som er ret almindelig, er nu tilladt ved siden af *hundrede* (dog har ordenstallet stadig kun den lange form: *hundrede*, fx *for hundrede gang*), ligesom 1000 hidtil har kunnet skrives enten *tusind* eller *tusinde* (ordenstallet dog også her kun i tre stavelser).

Retskrivningsordbog 1955 havde *milliontedel* men ikke selve ordenstallet *millionte*. Det er med i 1986-ordbogen, og samtidig har brøkbetegnelsen fået den valgfri mulighed *milliondel* (i brug allerede sidst i 1700-tallet og foreslået genoptaget af Karker i hans ovennævnte bog fra 1959, s. 73).

Også ordenstallet *milliardte* er nyt i Retskrivningsordbogen. Det samme gælder *milliarddel* (tilrådet af Sprog­nævnet siden 1956) og den valgfri form *milliardtedel*.

Endelig har *billion* fået ordenstallet *billionte* (med *billiontedel*).

Arne Hamburger

f. 1921, amanuensis i Dansk Sprog­nævn

Retskrivningsordbogen

4. oplag med rettelser

Den nye Retskrivningsordbog, der udkom i september 1986, er indtil nu udsendt i 4 oplag på i alt 350.000 eksemplarer. De 3 første oplag, der alle blev udsendt i 1986, var helt ens, men i 4. oplag (1987) er der foretaget enkelte rettelser. Foruden rettelser af mindre trykfejl og typografiske fejl drejer det sig om følgende:

Side 82, 2. C: 20 C *el.* 20 C *ændret til* 20 °C *el.* 20° C.

Side 127, firværelses|lejlighed: fireværelse(r)lejlighed *ændret til* fireværelse(r)slejlighed.

Side 182, 1. her: her til lands *el.* hertillands *udgået.*

Side 182, 2. her: her til lands *el.* hertillands *tilføjet.*

Side 272: Mandø *indsat.*

Side 273: Manø *udgået.*

Side 492, ømhed: en *ændret til* -en.

Side 499: fata morgana ► fatamorgana *tilføjet.*

Side 500: henad ► hen ad *tilføjet.*

Side 500: henimod ► hen imod *tilføjet.*

Side 500: henved ► hen ved *tilføjet.*

Side 500: japaner *el.* japaneser ► japaner *tilføjet.*

Side 501: kiming *el.* kimming ► kiming *tilføjet.*

Side 501: lige som (*tidsbetydn.*) ► ligesom *tilføjet.*

Side 531, linje 4: § 63.e *ændret til* § 63.3.e.

Side 547, linje 14: to hundred(e) (og) ni og tyve *ændret til* to hundred(e) (og) niogtyve.

Efter at 4. oplag er blevet trykt, er vi blevet opmærksom på endnu en fejl:

Side 103, drøv: tykke *ændres til* tygge.

Om »forvanskede« fremmedord

Dansk Sprognævn får nu og da forespørgsler om mærkelige ord i danske dialekter, fx »Hvad er *permin* for et ord? Det bruges om en amagerhylde«. Ordet, som har trykket på sidste stavelse, er øjensynlig et forvansket fremmedord, men hvilket? Det havde været lettere, hvis spørgeren havde spurgt om, hvad *pirremi* er for et ord, for det kan man slå op i Feilbergs jyske ordbog. Det betyder det samme som *permin*, og begge ordformer går tilbage til ordet *pyramide(n)* i betydningen 'amagerhylde'; og har man først fundet frem til *pyramide*, kan man slå dette ord op i Ordbog over det danske Sprog (ODS), hvor de to nævnte og andre dialektale former af ordet anføres.

Der findes i dialekterne andre navne på denne trekantede hylde, fx jysk *tavolet*, som kan slås op i Feilberg (det kommer af italiensk *tavoletta*); der er sjællandsk *tablet*, som kan slås op i ODS (det er egentlig det samme ord som *tavolet*, men lånt fra det franske *tablette* gennem

den tyske form *tablett*; på lollandsk er det blevet til *tavlet*). I Fjoldemålet (en nu uddød dialekt i Sydslesvig) hed en amagerhylde et *resur*; for at få en forklaring på det må man omvejen over Otto Mensings Schleswig-holsteinisches Wörterbuch, hvor der gættes på, at *resur* er en forvansket form af *tresor*, og dette ord kan man slå op i ODS under *tresur* og ligeledes hos Feilberg, som har ordet *tresur* fra alsisk i betydningen 'amagerhylde'; det kommer egentlig fra fransk *dressoir* (bl.a. brugt om køkkenrække, dvs. tallerkenhylde); når ordet i Fjolden er blevet til *resur*, skyldes det givetvis, at *et tresur* er blevet opfattet som *et resur*.

Både i rigsdansk og i dialekterne

Ord, der især er udsat for forvanskninger, undertiden næsten til ukendelighed, er de romanske låneord, dvs. ord, der er kommet fra latin, fransk, italiensk og spansk, hvor ordene ofte har en anden trykfordeling end i dansk, således at ordtrykket ligger hen imod eller i slutningen af ordet; og forvanskninger findes ikke kun i dialekterne, men også i rigsdansk.

Som eksempler på rigsdanske sideformer kan nævnes *brodere/bordere*, *bor-dyre/baldyre*, *porcelæn/postelin* (dialektalt også *bastelin*), og som eksempel på en særlig forvansket form ordet *hybenkradser*, som ikke har noget med *hyben* at gøre, men er en omdannelse af *hippokras* eller *hypokras*, der er navn på en kryddervin (egentlig samme ord som det græske navn *Hippokrates*); dette *hippo-* eller *hypo'kras* (med tryk på *-kras*) har man så sat i forbindelse med verbet *kradse* 'rive i halsen', om stærk drik. De rigsdanske forvanskninger vil

man stort set kunne finde i ODS, især hvis man er lidt opfindsom og slår op under den almindelige danske form (fx *porcelæn*); her skal opmærksomheden derfor især samles om mere eller mindre forvanskede romanske fremmedord i dialekterne, belyst ved nogle eksempler.

Affekåt og krestanler

Der kan for det første være tale om forholdsvis let genkendelige fremmedord, dvs. ord, som man kan gennemskue, hvis man ud fra betydningen kan knytte dem til et tilsvarende fremmedord i rigsdansk, eller hvis man har et vist kendskab til de længivende sprog.

Det gælder fx følgende ord fra sønderjysk: *vegøe*, rigsdansk *vigør* (*du er nok ikke rigtig i vegøe i dag*), *mo'løe*, fransk *malheur* (*han kom slemt til mo'løe*, dvs. til skade), *affe'kåt*, rigsdansk *advokat* (*hun måtte overgive sagen til en affekåt*), *pa'gåsi*, rigsdansk *bagage* (*har du fået alt dit pagåsi med*), *a'tåsi*, rigsdansk *etage* (*de bor på den øverste atåsi*), *fajtong*, rigsdansk *faeton*, om stadsvogn (fra fransk *phaéton*, egentlig det græske navn på solgudens søn, som styrede solens vogn), *per-me'dik*, rigsdansk *perpendikel* (om pendul i ur), *kre'stanler*, som man kan gennemskue, hvis man ved, at det betyder 'kastanjer', *rede'ree*, rigsdansk *retirere* (*hunden måtte rederee, da koen kom efter den*), *ra'medier*, rigsdansk *remedier* 'redskaber, grejer' (*har du fået alle dine ramedier med*). Lignende eksempler kunne nævnes i stort tal fra de øvrige danske dialekter, fx ærøsk *am'pløj* 'bestilling, arbejde' (fransk *emploi*), lollandsk *tra'val* 'forjaget arbejde' (fransk *travail*).

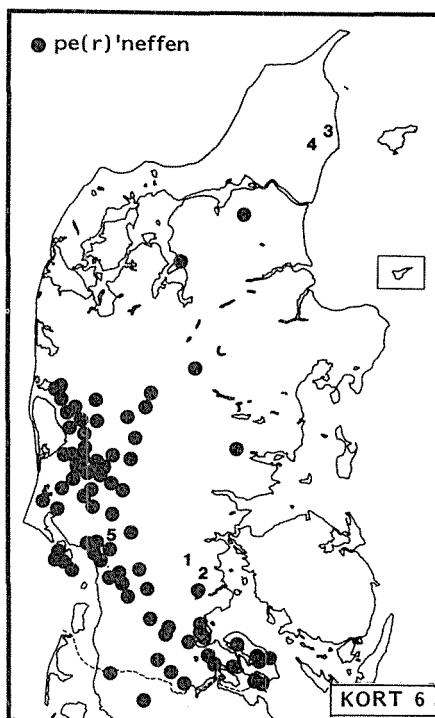
Bunkelatiner og makkedorer

En anden gruppe forvanskede fremmedord er dem, der er vanskeligere at identificere rent lydligt, som fx det ovenfor nævnte *permin*.

I Sønderjylland og Vestjylland kan man sige om børn, at de er *skal'u* (dvs. undselige, generte) over for fremmede; *skal'u* er det franske *jaloux* 'skinsyg'. Når en person rabler en masse af sig eller et barn pludrer løs med uforståelige ord, kan man på sønderjysk tale om, at *det var en hel refelrans*; det er det franske *révérence* 'hilsen, buk', men med betydningsglidning ligesom ved *skal'u*. Sønderjysk *pærmutter* (om en pæresort) er måske forholdsvis gennemskueligt som forvanskning af *bergamotter*, mens *bunkelatiner* kræver lidt opfindsomhed (det er pæresorten *bon chrétien*) ligesom *fren-* eller *franspie* om kvistudbygning på hus (det er det franske *frontispice*). Vestjysk *gestans* lader sig ud fra betydningen forholdsvis let identificere med *distance* og vendsysselsk *kussenere* eller *konsenere* ligeledes ud fra betydningen med *kujonere*, mens det nok er vanskeligere i første omgang ud fra sønderjysk *minnesere med noget* 'holde måde med noget' at nå frem til *menagere*, fransk *ménager*. Vest- og sønderjysk *makkedorer* (om stikkekort af værdi som trumfer i visse kortspil) er det spanske *matador*, og lollandsk *ablat*, jysk *abelat* er *oblat* 'alterbrød', men også (ligesom det rigsdanske *oblat*) brugt om skive til brevforsegling og om knaldhætte (ODS har ordet *oblatbøsse* om en knaldhættebøsse).

Pallement og bankerot

En tredje gruppe er endnu sværere at have med at gøre; det drejer sig om til-

I jysk er der et væld af forvanskede dialektformer der dækker begrebet 'pertentlig, omhyggelig, pillen'. Kortet viser fordelingen af nogle få af disse former. Formerne *peneffen* og *perneffen* er markeret med •, mens tallene henviser til følgende former: *penevven* (1), *pernijlet* (2), *pernæffen* (3), *fineffen* (4), *penemmen* (5). Ord og Sag 6, 1986.

fælde, hvor to forskellige fremmedord ved forvanskning har fået samme form, så man kun ud fra betydningen kan afgøre, hvilket fremmedord der er udgangspunkt.

Fjoldemålets *pallement* (om bind på bog) er det latinske *pergament* (om skind til at skrive på), og det jyske *pallement* eller *pellemint* (ordstrid, skænderi) er det latinske *parlament* (om rigsdag). Det fynske *bardun* (om ridetømme) er ikke

fremmedordet *bardun* 'tov', men en forvanskning af det franske *bridon* (ride-tømme), og bag det sønderjyske *gøre kaprifolier* (om heste) ligger ikke plantenaavnet *kaprifolie*, men det franske *cabriole* (krumspring, egentlig bukkespring). Ordet *bankerot* 'fallit' er velkendt i dialekterne; i Nordsjælland bruges *bankerotkedel* om en kaffekedel, vel fordi konernes kaffedrikning blev betragtet som en dyr spøg, og tilsvarende kan man på Lyø sige *bankerotmølle* om en kaffemølle, men når man i Fjølde kaldte en mandshue med dinglende kvast for en *bankerotshølle*, havde det nok ikke noget med *bankerot* 'fallit' at gøre; *bankerot-* er her, ligesom sønderjysk *bankelot*, en forvanskning af det franske *pendeloque* (om et ørehængesmykke); et helt tredje ord foreligger muligvis i det vestjyske *bankerot* (om mørtel); det venter endnu på (ved et tilfælde?) at blive opklaret. Det kan nemlig være svært at gennemskue forvanskningerne; et par eksempler fra Feilbergs jyske ordbog på ord, bag hvilke der sandsynligvis gemmer sig et eller andet fremmedord, er *arøs* 'larm', *balut* 'stejl', *prosył* 'pine'; der kunne nævnes andre andetsteds fra, for der er endnu mange uopklarede forvanskede fremmedord i dialekterne at gå på opdagelse i.

Glant

Til slut skal nævnes et ord, som ser meget hjemligt ud, men som ikke desto mindre er et forvansket fremmedord; det er det vest- og sønderjyske *glant*; det betyder 'tiltalende, sympatisk, behagelig, rar, dejlig' og kan bruges om mennesker, dyr, ting og begreber (*et glant menneske, en glant hest at køre med, et glant*

hus at bo i, præsten holdt en glant prædiken, vi havde det så glant ved det gilde). Ordet *glant* er egentlig en forvanskning af *galant* (fransk *galant*), og denne folkelige form kendes også fra Sjælland i ældre tid og med samme karakteristiske betydningsglidning. Formen *galant* findes også i dialekterne, men med betydninger, der svarer til rigs sprogets *galant*.

Forvanskede fremmedord hører hjemme i det folkelige, talte sprog, hvor ordene ikke har været bundet til en skreven form, men lydligt har kunnet omdannes efter, hvad man syntes man hørte. Et godt eksempel på en folkelig forvansker af fremmedord er soldaten Jens Jensen i Blichers E Bindstouw; hans jyske øre får fx det franske *Vive l'empereur* (leve kejseren) til at lyde som *Piiv mæ lång Rør* (pibe med lang rør).

Marie Bjerrum

f. 1920, lektor ved Institut for Dansk Dialektforskning

PS: I Ord og Sag 6 (årsskrift fra Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning 1986) er der en videnskabelig artikel (med jyske kort) om forvanskede dialektformer af fransk *pertinent* og den dertil (på tysk område) dannede afledning *pertentlig* og disse to ords sammenblanding med forvanskede former af fransk *pénible*; resultatet er ord som fx *perkenent, pernelliken, patentle, pe(r)nippen, pe(r)nitten, pe(r)neffen*, der alle dækker begrebet 'pertentlig, omhyggelig, pillen (med udseende og arbejde fx)'.
MBj

RETSKRIVNINGS- REGLER

Artiklen om Retskrivningsregler handler denne gang om store og små bogstaver i egennavne. Den giver et overblik over reglerne i den nye Retskrivningsordbog, først og fremmest på de punkter hvor der er sket ændringer i forhold til de gamle regler.

Store og små bogstaver

Siden Hartvig Frischs retskrivningsreform i 1948 har det været en hovedregel for brugen af store og små begyndelsesbogstaver at egennavne skrives med stort. Og siden 1948 har denne regel nu og da givet anledning til problemer – ligesom reglen om at navneord skulle skrives med stort gjorde det før 1948.

Reglen om at egennavne skal skrives med stort er stadig hovedreglen i den nye Retskrivningsordbog, og det er stadig en regel som kan give anledning til problemer i praksis. Forhåbentlig bliver dog disse problemer færre og færre efterhånden som flere og flere bliver fortrolige med ordbogens § 12 om store og små bogstaver i egennavne. Den nye ordbog er jo bl.a. udarbejdet på grundlag af de mange tusinde spørgsmål som danske sprogbrugere har stillet Sprognævnet i de sidste 30 år, og det betyder at det har

været muligt at lade den nye ordbog give svar på mange spørgsmål som den gamle ikke kunne være opmærksom på. Retskrivningsordbogen har desuden kunnet drage nytte af en bog fra 1972 der udelukkende drejede sig om brugen af store og små bogstaver. Denne bog, Knud Jarmsteds Meningsfuld Ortografi, er den mest indgående og gennearbejdede nyere behandling af problemerne i forbindelse med store og små bogstaver, og den har da også i betydelig grad haft indflydelse på udformningen af reglerne for store og små bogstaver i den nye Retskrivningsordbog.

Alle »mere betydningsfulde ord« med stort

Hvad vil det sige at skrive med stort? For egennavne der kun består af et enkelt ord, er det simpelt nok: I den slags ord skrives blot det første bogstav som stort bogstav, fx *Europa*, *Peblingesøen*, *Husholdningslærerforeningen*, *Børsen*. Det er der ikke noget nyt i.

Men for de flerleddede navne, dvs. de navne der består af mere end ét ord, er der sket et par ændringer.

Efter de gamle regler skulle første og sidste ord altid skrives med stort, mens det var valgfrit om man ville skrive de øvrige »mere betydningsfulde ord« med stort eller lille (»mere betydningsfulde ord« er andre ord end forholdsord, bindeord, kendeord og enkelte andre småord). Man skrev altså fx *Danske Hjemmebryggeres Fællesråd* el. *Danske hjemmebryggeres Fællesråd*, *Foreningen til Indførelse af Obligatorisk Vinterbadning* el. *Foreningen til indførelse af obligatorisk Vinterbadning*.

Efter den nye ordbog er der ikke læn-

gere mulighed for at skrive de mellemliggende ord med lille; foruden første og sidste ord skal nu alle de mere betydningsfulde ord skrives med stort: *Danske Hjemmebryggers Fællesråd, Foreningen til Indførelse af Obligatorisk Vinterbadning.*

I navne på bøger, skuespil og lign. kan man nøjes med at skrive det første ord med stort. Se nærmere nedenfor under »Bogtitler og love«.

Særregel for kendeord

Et kendeord der står som første ord i et flerleddet egennavn, skulle efter de gamle regler altid skrives med stort. Efter de nye regler kan det valgfrit skrives med stort eller lille, fx *Det Kaspiske Hav* el. *det Kaspiske Hav*, *De Radikale* el. *de Radikale*. Hvis kendeordet står adskilt fra resten af navnet, som i fx *det stormomsuste Kaspiske Hav*, skal det dog skrives med lille.

Det kan virke lidt indviklet med denne regel for kendeord der står først i et navn. I praksis kan man klare problemet ved som hovedregel at skrive med stort og kun skrive med lille når kendeordet er adskilt fra resten af navnet, altså fx *Det Kaspiske Hav*, *Det Kongelige Teater*, *De Radikale*, *De Europæiske Fællesskaber*, men *det nyombyggede Kongelige Teater*.

I navne på bøger, skuespil og lign. skal et kendeord der står som første ord, altid skrives med stort. Se nærmere nedenfor under »Bogtitler og love«.

Egennavn eller fællesnavn?

Hovedreglen er som nævnt at egennavne skal skrives med stort. Men det kan undertiden være svært at afgøre hvad der

er et egennavn og hvad der er et ikke-egennavn (fællesnavn). Det er grunden til at Retskrivningsordbogen har fået et nyt afsnit (§ 12.13) med vejledning i de tilfælde hvor det er særlig svært at skelne mellem egennavne og fællesnavne, og hvor brugen af stort eller lille bogstav må bero på et personligt skøn.

Vanskelighederne skyldes først og fremmest at mange fællesnavne – i princippet alle – i visse situationer kan bruges som egennavne. Et ord som *kontoret* er under normale omstændigheder et fællesnavn, der skal skrives med lille, men hvis fx en restaurant hedder sådan, så er det restaurantens (egen)navn, og så skal det skrives med stort, *Kontoret*. De to måder at bruge samme ord på kan bl.a. illustreres med sætningen »Han kom sent hjem fra *kontoret* fordi han var på *Kontoret* på hjemvejen«.

Og sagen kompliceres yderligere af at et ord godt kan have karakter af egennavn for nogle sprogbrugere, mens det for andre er et almindeligt fællesnavn. Det kan *kontoret* også bruges til at vise: Det er som nævnt normalt et fællesnavn, men for en person der arbejder på et bestemt kontor som han eller hun omtaler som »kontoret« får det karakter af navn på netop den arbejdsplads, og det kan i den enkelte situation være nærmest umuligt at afgøre om der er tale om det sted der hedder »kontoret« eller det sted der er »kontoret«. Samme problem har vi ved ord som *fabrikken*, *ministeriet*, *kommunen*, *gågaden*, *direktionen*, *lagerforvalteren*, *piccoloen*, *moster*. I den slags tilfælde anbefaler ordbogen (§ 12.13.c) at man er meget tilbageholdende med at bruge stort begyndelsesbogstav.

Offentlige institutioner

Visse navne på offentlige institutioner, fx *Folketinget* og *Statsministeriet*, kunne efter de gamle regler valgfrit skrives med stort eller lille, fx *Folketinget* el. *folketinget*. Denne særbehandling af navne på offentlige institutioner er nu afskaffet, og de skal nu skrives med stort på nøjagtig samme måde som alle andre egennavne, fx *Folketinget*, *Statsministeriet*, *Højesteret*, *Finansudvalget*, *Ministeriet for Kulturelle Anliggender*, *Dansk Sprognævn*, *Direktoratet for de Videregående Uddannelser*, *De* (el. *de*) *Europæiske Fællesskaber*. Det gælder også mere uofficielle kaldenavne som fx *Kulturministeriet*, *Sprognævnet*, *Fællesmarkedet*. (Yderligere afkortede betegnelser som fx *ministeriet*, *udvalget*, *direktoratet*, *nævnet* skrives derimod normalt med lille, jf. ovenfor under »Egennavn eller fællesnavn?«).

Sammensætninger

I den gamle Retskrivningsordbog var reglerne for brug af store og små bogstaver i sammensatte ord der indeholder et egennavn, meget kortfattede og ufuldstændige. I den nye ordbog er der i § 12.10 en udførligere fremstilling af reglerne. Der skelnes her mellem sammensætninger der i sig selv er egennavne, og sammensætninger der ikke i sig selv er egennavne.

De sammensætninger der i sig selv er egennavne, skrives med stort ligesom andre – sammensatte el. usammensatte – egennavne, fx *Nordkorea*, *Storkøbenhavn*, *Panamakanalen*, *Århusbugten*, *Vinternorge*.

De sammensætninger der ikke i sig selv er egennavne, er vanskeligere at

have med at gøre. De kan alle skrives med lille, ligesom andre fællesnavne, men de fleste af dem kan også skrives med stort. De falder i tre grupper:

Den første – og formentlig største – gruppe består af mere lejlighedsvis sammensætninger med et egennavn som førsteled. De kan valgfrit skrives med stort eller lille, fx *Blicherforsker* el. *blicherforsker*, *Castrotale* el. *castrotale*, *Afrikakyndig* el. *afrikakyndig*, *Mozartbegejstret* el. *mozartbegejstret*.

Den anden gruppe består af mere fast indarbejdede sammensætninger med et egennavn som førsteled, fx *chilesalpeter*, *danmarkshistorie*, *middelhavssalt*. De kan ligeledes skrives med stort eller lille, men ordbogen anbefaler at de skrives med lille.

Den tredje gruppe består også af fast indarbejdede sammensætninger med et egennavn som førsteled, men i modsætning til ordene i den anden gruppe er der ikke længere nogen tydelig forbindelse til det (oprindelige) egennavn der indgår i sammensætningen. Det drejer sig om ord som *akillesene*, *dieselmotor*, *napoleonskage*, *røntgenfotografere*, og sådanne ord skal altid skrives med lille.

Det kan være svært at skelne mellem de forskellige grupper af sammensætninger, især mellem de to sidste. Der er derfor grund til at understrege at man er på den sikre side hvis man skriver med lille i sammensætninger som ikke i sig selv er egennavne.

Historiske begivenheder

Betegnelser på historiske begivenheder og epoker, geologiske perioder og lign. var ikke behandlet i reglerne i den gamle Retskrivningsordbog, men Sprog-

nævnet har i mange år anbefalet at sådanne betegnelser skrives med lille, fx *stenalderen, reformationen, trediveårskrigen, grevens fejde, 2. verdenskrig*. Disse skrivemåder er stadig korrekte da sådanne betegnelser »næppe kan siges at være egentlige egennavne«. De har dog ofte en vis egennavns karakter og kan derfor nu også skrives med stort: *Stenalderen, Reformationen* osv.

Bogtitler og love

Første ord i titler på bøger, teaterstykker, film, malerier osv. skal altid skrives med stort – også selvom det er et kendeord. Hvad de øvrige ord angår, kan alle de mere betydningsfulde ord valgfrit skrives med stort eller lille, fx *Gamle Testamente* el. *Gamle testamente, Sømanden, der Pådrog sig Havets Vrede* el. *Sømanden, der pådrog sig havets vrede*. I lange titler anbefaler ordbogen dog at man nøjes med at skrive det første ord med stort, fx *Eventyret om buschaufføren som tænkte at hva' faen og andre eventyr for børn over 18 år*.

Love, bekendtgørelser og lign. har hidtil – når det ikke lige drejede sig om litterære dokumenter som fx *Danske Lov* – skullet skrives med lille, fx *færdselsloven, lov om social bistand, bekendtgørelse af 22.3.1948 om retskrivningen*. I den nye ordbog er der åbnet mulighed for at skrive dem med stort, men ordbogen anbefaler dog at love og bekendtgørelser mv. fortsat skrives med lille.

Lidt flere ord med stort

Selvom hovedreglen for brug af store og små bogstaver er den samme i den nye ordbog som i den gamle, er der dog som

det er fremgået sket visse mindre forskydninger. Alt i alt er der i dag lidt flere tilfælde hvor man skal eller kan skrive med stort.

En grund til at det i den nye Retskrivningsordbog er blevet muligt at bruge store begyndelsesbogstaver i lidt flere tilfælde end før, er at der efterhånden er gået næsten 40 år siden Hartvig Frischs retskrivningsreform. Den gamle Retskrivningsordbog kom i 1955, dvs. kun 7 år efter at de store begyndelsesbogstaver i navneordene var blevet afskaffet i officiel retskrivning, og på et tidspunkt hvor det gjaldt om at få folk vænnet af med at skrive navneordene med stort. Desuden var der stadig ret stærke kræfter som forsøgte at få genindført de store bogstaver, og man kunne frygte at en alt for udstrakt brug af store bogstaver inden for den nye retskrivning ville kunne hjælpe den gamle retskrivning ind igen ad bagvejen. Det har nok medført at dem der forvaltede den nye retskrivning, dvs. 1955-ordbogen og Dansk Sprog-nævn, var lovlig tilbøjelige til at foretrække lille bogstav frem for stort i de tilfælde hvor der kunne være tvivl.

Det er der ikke længere nogen grund til. Retskrivningsreformen fra 1948 er for længst slået igennem i dansk retskrivning, og vi kan i dag tillade os at se lidt mere afslappet på de store bogstaver uden at være bange for at de af den grund skal vende tilbage til deres gamle rolle som automatisk navneordsmarkør.

Henrik Galberg Jacobsen

f. 1944, amanuensis i Dansk Sprog-nævn

BØGER M.M.

Att förstå varandra i Norden

For nylig udkom et lille hefte med gode råd om hvordan vi nordboer kan komme til at forstå hinanden bedre sprogligt. *Att förstå varandra i Norden* hedder heftet, og det giver i korte træk besked om hvilke forståelsesfælder dansk, norsk og svensk byder på indbyrdes, og om hvordan man i en snæver vending kan indrette sig på at undgå dem. I kapitlerne om dansk, norsk og svensk gives der fx oplysninger om udtalen for dem der ikke taler disse sprog, og en lille praktisk ting som udtalen af navne er også med her. I kapitlerne om islandsk, færøsk, finsk og samisk er det især navnestoffet der behandles.

Der er også en særskilt vejledning i hvordan man kan tage hensyn til sprogvanskelighederne ved tilrettelæggelsen af nordiske møder, og et særligt kapitel drejer sig om tolkning til og fra finsk.

Endelig rummer heftet en dansk-norsk-svensk ordliste på knap 15 sider over de vigtigste »svære« gloser.

Heftet er udgivet af Nordisk Råd, Nordisk Sprogsekretariat og Nordiska språk- och informationscentret i Finland. Det er på i alt 49 sider og kan bestilles hos Statens Informationstjeneste, Bredgade 20, 1260 København K. Enkelteksemplarer koster 47 kr. stykket. Skoler kan købe sæt a 10 stk. for i alt 75 kr.

begrunde D

(syn. *motivere*)

begrunne, *grunngi* N

motivera S

(S *begrunda* = D *grunde* over, *overveje*,
N *tenke over*, *overveie*)

bekendt D, *bekjent* N;

ikke være b. = S *skåmmas över*, *inte kunna*

beredskapsarbejde S

nødhjælpsarbejde D

nødsarbeid N

beskeden D, *beskjeden* N

(syn. *fordringsløs*)

anspråksløs, *blygsam* S

beskjeftige N

beskæftige D

sysselsätta S

besviken S

skuffet D

skuffet, *vonbroten* N

Uddrag af den dansk-norsk-svenske ordliste i *Att förstå varandra i Norden*. Listen indeholder almindelige ord i dansk, norsk eller svensk som kan være svære at forstå i nabo-sprogene, og som man bør være opmærksom på når man taler med andre nordboer. Ved nogle af ordene er der anført synonymer (syn.) som er lettere at forstå i de andre sprog. Under *begrunde* kan man fx se at man som dansker hellere skal sige *motivere* hvis man taler med svenskere.

Holdning og indstilling

I Ordbog over det Danske Sprog (bind 8, 1926) er der under opslagsordet *holdning* ikke et eneste citat hvor ordet forekommer i en flertalsform. Det hindrer naturligvis ikke at nogle allerede dengang kan have talt om *holdninger*, og i Retskrivningsordbog 1955 er flertalsformen da også taget med. Der er imidlertid næppe tvivl om at flertalsformen i disse år bliver brugt meget mere end før og – hvad man kan konstatere med nogen skepsis eller beklagelse – ofte med en upræcis betydning. Vi kan høre formen brugt fx sådan: »Man [dvs. den enkelte] må have nogle holdninger til løsningen af de opgaver.«

Ordbog over det Danske Sprog nævner flere hovedbetydninger, hvoraf de tre kan lades ude af betragtning fordi de næppe bruges mere: 'det at have fast støtte, noget at holde sig til; det at tilpasse noget til noget andet; det at noget kan holde, har evne til at kunne vare, duer til noget, er solidt (jf. *hold*)'. Tilbage bliver i hovedsagen to betydninger, hvoraf den ene: 'om legemsstilling, ydre optræden', i almindelighed er let at skelne fra den anden: 'om adfærd, fremgangsmåde'. Den sidstnævnte betydning deles op i to varianter, og heraf er den sidste karakteriseret som lidet brugt: 1) 'det at bære sig ad, optræde, stille sig på en vis (ved en nærmere bestemmelse angivet) måde'; 2) 'fast, bestemt optræden; fornuftig, klog fremgangsmåde; konduite'.

Betydningen 'det at bære sig ad osv.' kunne være den som fører over til vore dages hyppige brug – og er det måske

også – men det er min opfattelse at flertalsformen *holdninger* har bredt sig ind over det betydningsområde som ellers kunne siges at være forbeholdt ordet *indstilling*.

I Pædagogisk-psykologisk Ordbog (5. udgave, Gyldendal 1981) er de to ord defineret således:

holdning attitude (eng.) relativt varig disposition fx religiøs eller politisk holdning, i modsætning til indstillinger, dvs. kortvarige funktionsberedskaber.

indstilling set (eng.) ret kortvarigt funktionsberedskab, fx opgaveacceptering, beslutning osv.

Vi hører vistnok aldrig nogen sige at man må have nogle indstillinger til løsningen af opgaver. Det kunne jeg ellers bedre godtage. Det virker på en eller anden måde ubehageligt på mig at den enkelte skulle kunne have forskellige holdninger til nogle opgaver eller forhold i øvrigt.

Det virker særlig ubehageligt på mig i forbindelse med det meget ubehagelige begreb *holdningsbearbejdelse*. Jeg kan gå med til *holdningspåvirkning* og – hvis det endelig skulle være – *indstillingsbearbejdelse*. Men det sidste hører vi aldrig om. Hvorfor ikke? Fordi ordet *holdning* dominerer. Det er blevet et modeord. Det synes især at være blevet et modeord for en del tilrettelæggere af managementkurser o.l. og da ofte i flertalsformen *holdninger*. Og på mange af disse kurser synes det ikke at være almindelig praksis at definere de – indimellem flotte – ord man bruger.

Nu er der jo ikke i sig selv noget galt i flertalsformen. Hvis to mennesker ikke har den samme holdning, vil man kunne sige om dem at de har forskellige holdninger. Strengt taget er et sådant udsagn dog tvetydigt: Det kan betyde: 1) at de har hver sin holdning, eller 2) at de hver for sig har nogle forskellige holdninger. Det vil derimod være entydigt hvis man siger: De har forskellig holdning.

Men bruger man ordet *holdninger* i den betydning som Pædagogisk-psykologisk Ordbog tillægger ordet *indstillinger*, er man efter min opfattelse med til at fremme en upræcis sprogbrug og til at give sproget magt over tanken. Det er i orden at have indstillinger som er afhængige af de enkelte sager, men det ligner holdningsløshed at skifte holdninger som man skifter skjorte. Og hvis kursusedere tænkte lidt mere på ordenes indhold og lidt mindre på deres mulige psykologiske effekt, ville de heller ikke opstille det som noget ønskværdigt for den enkelte kursusedtager at have flere holdninger. Jeg kan næppe være den eneste der opfatter det som halvfarligt klingklang.

Når dette er sagt, skal det da tilføjes at irritationen står for min egen regning. Sprognævnet kan ikke være indstillet (!) på en kamp mod vejrsmøller. Nævnet registrerer en udvikling når den sker eller er sket og kan i det højeste søge at påvirke den ved at knytte kommentarer til den.

Selvom man – som det fremgår – ikke kan indvende noget særligt mod flertalsformen som sådan, kan det vel betragtes som symptomatisk at der i en forsideomtale af en artikel i Morgenposten den 2.2.1986 bruges ordet *holdninger*, men

i den pågældende artikel inde i bladet bruges to gange ordet *holdning* – ikke flertalsformen.

Karl Hårbøl

f. 1926, skoledirektør i Korsør, medlem af Dansk Sprognævn

SPØRGSMÅL OG SVAR

Akvarium?

Spørgsmål (fra en forhandler af akvarier og akvariefisk): Jeg ser i en avisartikel om den nye Retskrivningsordbog at *akvarie* hedder *akvarium*. I daglig tale og i mine annoncer kalder vi et *akvarie* for et *akvarie*. En god ven af mig har ofte kritiseret mig når det i mine annoncer hed »NYT AKVARIE«, men jeg kan ikke forestille mig »et nyt akvarium« eller »akvariumshandler« eller »akvariums-fisk« eller »akvariumsudstilling«. Skulle I ikke få fjernet det latinske islæt?

Svar: De har helt ret i at formen *et akvarie* er meget udbredt, og der er utvivlsomt mange andre end Dem der synes at formen *et akvarium* virker sær. Sprognævnet havde da også oprindeligt tænkt sig at indføre formen *et akvarie* i Retskrivningsordbogen ved siden af den gamle form *et akvarium*, men under-

visningsministeren protesterede imod denne ændring, og det førte til at Sprog-nævnet har udskudt indførelsen af former som fx *et akvarie* og *et gymnasie* nogle år og har beholdt formerne *et akvarium*, *et gymnasium* osv. som de eneste korrekte i ordbogen.

Men det betyder ikke at man skal tale om fx *en akvariumshandler* eller *en gymnasiumselev*. Det særlige ved ord som *akvarium* og *gymnasium* er jo at de i alle andre former end ubestemt form ental (*et akvarium*) har *-ie* i stedet for *-ium*, fx *akvariet*, *akvarier*, *akvariefisk*; *gymnasiet*, *gymnasier*, *gymnasielærer*. Og det er netop alle disse former med *-ie* der har ført til at man også er begyndt at bruge *-ie* i ubestemt ental, som oprindeligt kun kunne ende på *-ium*.

Formerne på *-ie* er altså ikke kommet med i den officielle Retskrivningsordbog i denne omgang, men der er næppe tvivl om at de er på vej.

At sige fra

Spørgsmål: Hvad betyder *at sige fra*? Ordforbindelsen er ikke med i Nudansk Ordbog.

Svar: Ordforbindelsen har tre betydninger. Den almindeligste er 'erklære sig uenig', 'protestere'.

En mindre almindelig betydning er 'sende afbud', 'erklære at man opgiver, giver afkald på noget, ikke ønsker at deltage i noget'.

Den tredje betydning som *at sige fra* kan have, betegner allerede Ordbog over det Danske Sprog, bind 5, 1923 (sp. 1149, l. 53 ff.), som især dialektal: 'sige til', 'give besked om', 'fortælle (om)'. Denne tredje betydning kan således in-

debære det modsatte af ordforbindelsens ovennævnte anden betydning.

Den tilsvarende ordforbindelse på norsk (*si fra/seie frå*) bruges først og fremmest i betydningen 'sige til'. Hvor man på dansk vil sige fx *Sig til hvis hun ringer*, vil man på norsk kunne sige *Si fra hvis hun ringer*. Også svensk *säga ifrån* svarer til dansk *sige til*.

Russisk roulet

Spørgsmål: Hvor gammelt er udtrykket *russisk roulet*, og hvad kommer det af?

Svar: Ordforbindelsen *russisk roulet* eller *russisk roulette* må i talesprog mindst gå tilbage til 1950'erne. Det ældste trykte citat med ordforbindelsen i Sprog-nævnets samling er B. Kjærulff Nielsen: Engelsk-dansk ordbog, 1964, under *Russian roulette*. Oversættelsen er »russisk rulet«, og allerede det at den er sat i citationstegn viser at ordbogsredaktøren har opfattet udtrykket som nyt. Desuden har han ment at måtte forklare dets betydning; det sker i en kantet parentes: [tromlen på revolver ladet med én kugle snurres rundt; r. rettes mod éns eget hoved, og der trykkes af]. I al fald siden 1970'erne har ordforbindelsen også kunnet bruges billedligt, om hvad der helt og holdent overlades til tilfældet, i lighed med hasardspil.

Oprindelsen til udtrykket ved vi desværre ikke noget bestemt om. Det bruges også på andre sprog, således norsk, engelsk, tysk og fransk, men ikke på russisk. Det ældste eksempel som kendes fra engelsk, giver måske et fingerpeg om ordforbindelsens oprindelse. Eksemplet er fra et ugeblad i 1937, og der tales dér om russiske officerer i Rumænien om-

kring 1917. Måske kan læserne af *Nyt fra Sprognævnet* hjælpe os, også med oplysninger om hvor gammelt udtrykket er.

Kold tyrker

Spørgsmål: Mon De kan oplyse mig om hvorvidt narkoudtrykket *kold tyrker* er begyndt som en bevidst morsomhed eller en banal oversættelsesbommert? På engelsk hedder det jo *cold turkey* = 'kold kalkun'.

Svar: Det danske udtryk *kold tyrker* med betydningen 'pludselig afvænnning fra narkotika uden forudgående nedtrapning' har utvivlsomt sit forlæg i det amerikanske udtryk *cold turkey*, der dog har en videre anvendelse, idet det bruges om pludselig afvænnning også fra andre vaner, fx cigaretrykning.

Vi kan ikke afgøre om *kold tyrker* er begyndt som en bevidst morsomhed eller som en banal oversættelsesbommert. Hvad enten det er det ene eller det andet, så er omdannelsen dog ikke helt uforklarlig selvom *cold turkey* må oversættes til *kold kalkun* på dansk. Ordet *Turkey* betyder på engelsk *Tyrkiet*, og omdannelsen støttes af lignende udtryk inden for narkosproget som *rød Libanon*, *rød Ankara*, *sort Nepal*, som alle er betegnelser for forskellige typer hash. Udtrykket *kold tyrker* er i *Sprognævnets* samlinger fra omkring 1980, men det er sikkert ældre, ikke mindst inden for narkosproget.

KOMMENTAR

I sidste nummer af *Nyt fra Sprognævnet* behandlede vi spørgsmålet om brugen af *du* i betydningen 'man' (s. 12-13). Vi skrev bl.a. at denne sprogbrug efterhånden er »så udbredt at vi ikke kan anbefale helt at undgå den«, men at den er mindre heldig over for personer som man ikke er dus med, og i tilfælde hvor den man henvender sig til ikke omfattes af det der bliver sagt. Vores svar gav bl.a. anledning til nedenstående kommentar fra Ulla Sørensen, Hjørring:

Jeg forstår ikke, at man fra *Sprognævnets* side kan anbefale, at man bruger ordet *du* i betydningen 'man'. Det er ikke kun i de tilfælde, De nævner, at formen virker stødende og forvirrende.

Du i betydningen 'man' virker altid stødende. Man føler, at man bliver talt ned til. Jeg møder denne talemåde næsten daglig, og jeg tænker hver gang: »Er det mig, samtalen drejer sig om«. Tit kan jeg blive aggressiv af at høre »mig selv« nævnt i forbindelse med, hvad MAN foretager sig.

Jeg kan kun opfatte ordet *man* som folk i almindelighed (mig selv inkl.), og ordet *du* som den, man taler til.

Desuden har jeg lagt mærke til, at folk, som bruger denne form, helt har glemt ordet *man*. De siger *du* om det negative og *jeg* om det positive.

Abonnement for 1987

I begyndelsen af februar 1987 blev der udsendt giroindbetalingskort til abonnenterne på Nyt fra Sprognævnet. Læsere der endnu ikke har betalt for 1987 bedes gøre det snarest hvis de ønsker at få bladet resten af året.

Vi beder om at abonnenterne så vidt muligt bruger de udsendte giroindbetalingskort. Ved brug af andre indbetalingskort bedes abonnementsnummeret anført. (Abonnementsnummeret er det nummer der står til højre i adressefeltet ovenfor).

Prisen er uændret 40 kr. for 4 numre.

Adresse og telefoner

Dansk Sprognævn
Njalsgade 80
2300 København S

Postgiro
6 10 17 20

Abonnement mv.
01 54 22 11 (København
Universitets omstillingsbord)

Oplysning
01 54 60 11 (direkte ledning,
mandag-fredag 10-14)

Nyt fra Sprognævnet

1987/1 · marts

Fra én til billionte	1
Retskrivningsordbogen.	
4. oplag med rettelser	3
Om »forvanskede« fremmedord	3
Store og små bogstaver	7
Att förstå varandra i Norden	11
Holdning og indstilling	12
Spørgsmål og svar	13
Kommentar	15

Næste nummer udkommer i juni 1987.

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 40 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan kun tegne abonnement ved at indbetale 40 kr. på Sprognævnets postgirokonto 6 10 17 20.

Hvis bladet skal sendes til en anden adresse end indbetalerens, beder vi om at det fremgår udtrykkeligt af indbetalingen.

Artikler med navn står for den enkelte forfatters regning. Usignede artikler giver udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

ISSN: 0550-7332

Tryk: Bianco Luno A/S, København